

Jeho stav je těsně spojen s ekonomickým rozvojem a hospodářskou politikou strany. V této subkapitole jsou uvedeny některé konkrétní výsledky rozsáhlého výzkumu kolektivů brigád socialistické práce, které představují rozvinutou formu pracovních kolektivů. Tyto výsledky dokumentují vyšší úroveň uvědomělosti členů brigád a tím i jejich větší výchovný vliv, který se projevuje ve srovnání s ostatními kolektivy především v obsahovém zaměření a rozsahu realizovaných forem pracovní iniciativy a v účasti na řízení, zejména v aktivitě na výrobních poradách. Základní formou výchovného působení, která se ukazuje jako účinná, je ukládání konkrétních úkolů jednotlivým členům. V činnosti brigád se projevuje i řada problémů: podle výsledků realizovaných výzkumů se jedná o zaměření závazků v soutěžích, které se někdy týkají běžných a samozřejmých pracovních povinností, nevytřizování námětů a připomínek z výrobních porad a nekomplexnost v hodnocení činnosti a výsledků brigád, v němž se nedostatečně oceňuje to, co bylo vykonáno mimo rámec předem stanovených kritérií.

Ve vydané knižní monografii se autorský kolektiv v podstatě terminologicky sjednotil na užívaných pojmech pracovní skupina, pracovní kolektiv a socialistický pracovní kolektiv i na základní typologii pracovních kolektivů (pojmy primární a sekundární pracovní kolektiv). Jednoznačně je v ní akcentován dominantní vliv makrospolečenských podmínek a zákonitostí na utváření pracovních skupin a kolektivů i nutnost cílevědomého řízení tohoto procesu ze strany subjektů společenského řízení, které zajišťují řízení ekonomické sféry společenského života. Proces přerůstání pracovních kolektivů v socialistické je správně a zdůvodněně chápán jako složitý a dlouhodobý, v krizi se na celé řadě míst otevřeně a kriticky uvádějí bariéry a nedostatky, které zatím v řadě případů brání jeho výraznější dynamice.

Positivně je třeba dále hodnotit i to, že se v práci dochází k formulaci metodologických zásad, které by měly být respektovány při empirických výzkumech pracovních kolektivů. Jedná se například o nutnost zkoumání jednotlivých pracovních kolektivů v širších souvislostech a podmínkách určujících jejich fungování a dynamiku, o potřebu zjišťování těch podmínek, za nichž kolektivy dosahují všestranně efektivních výsledků, o sledování nejen subjektivních, ale i objektivních determinant a projevů kolektivismu, které jsou určující pro posuzování stupně rozvoje pracovních kolektivů atp. Závažná a věcně správná je i zásada, podle níž je třeba zaměřovat empirické výzkumy zejména na rozhodující kolektivy, kolektivy problémové a kolektivy významné se podílející na zavádění nových výrobních programů.

Monografie samozřejmě nemohla (a také její autoři si takový cíl nekladli) do důsledků a vyčerpávajícím způsobem odpovědět na veškeré otázky a otevřené problémy týkající se problematiky formování a dynamiky pracovních kolektivů. To bude vyžadovat dlouhodobou pozornost a cílevědomou práci nejen pracovníků teoretické fronty, ale i pracovníků decizních orgánů a hospodářské praxe. Shrnutím a logickým uspořádáním doposud získaných poznatků vytváří však pro tuto práci solidní základy a předpoklady a již z tohoto důvodu je třeba její studium doporučit pracovníkům vědeckovýzkumných ústavů, vysokých škol, řídicím pracovníkům i funkcionářům společenských organizací, kteří se v té či oné podobě se společensky aktuální problematikou formování pracovních kolektivů v rámci své každodenní činnosti či působnosti setkávají.

Miloslav Tomšík

A. K. Uledov a kol.: Verejná mienka a propaganda

Bratislava, Pravda 1984, 264 s.

Otázky verejnej mienky sa dostávali s väčšou alebo menšou intenzitou do centra pozornosti žurnalistov, teoretikov, ale i politikov fakticky od vzniku robotníckeho hnutia.

V buržoaznych koncepciách spoločenskej vedy sa začala venovať zvýšená pozornosť tejto problematike po druhej svetovej vojne, keď knižný trh na Západe doslova zaplavili desiatky titulov z pera historikov, psychológov, sociológov a novinárov.

V socialistických krajinách téma verejná mienka a propaganda upútala sústavnejší záujem v šesťdesiatich rokoch. Za relatívne krátku dobu sa sformovali základy marxistickej teórie vzťahu verejnej mienky a propagandy.

Jedným z príspevkov k tejto koncepcii je aj recenzovaná publikácia autorského kolektívu pod vedením známeho sovietskeho sociológa A. K. Uledova, ktorá sa dostala do rúk čitateľom v Sovietskom zväze v r. 1980. Medzi jednotlivými prispievateľmi sú medzi našou i medzinárodnou sociologickou verejnosťou známi odborníci na verej-

nú mienku ako napr. T. M. Džafarli, V. S. Korobejnikov, J. A. Zamoškin, ale i zástupcovia bulharských a maďarských vedcov.

Publikácia je dôkazom rozmachu, ktorého v súčasných podmienkach budovania socialistickej spoločnosti dosiahlo rozpracovanie verejnej mienky, svedectvom širokého a efektívneho využitia verejnej mienky v prospech životnej praxe, vedeckého riadenia sociálnych procesov. Príspevky autorského kolektívu odrážajú stav, ktorý dosiahla marxistická spoločenská veda pri formulácii vzájomného vzťahu verejnej mienky a propagandy so všetkými pozitívami i doposiaľ nedoriešenými diskusnými otázkami.

Autori v celej práci zdôrazňujú vzájomné pôsobenie verejnej mienky a propagandy, oba javy analyzujú v teoretickej rovine i na základe mnohých aktuálnych empirických zistení. Významné, prvýkrát v tejto podobe formulované, sú najmä praktické poznatky obojstranného vplyvu verejnej mienky a propagandy v sovietskych, bulharských a maďarských podmienkach. Zároveň je potrebné pripomenúť, že v hodnotenom materiáli chýba napr. jednotný obsahový prístup pri vymedzení verejnej mienky, teda jedného z kľúčových pojmov. V texte sa stretávame s tromi rôznymi charakteristikami tohto javu. Uvedené konštatovanie však ani v najmenšom neznižuje prínos publikácie pre ďalší rozvoj marxistickej teórie verejnej mienky a je výrazom pokračujúceho poznávania problematiky.

Práca vznikla na základe zobecnenia výsledkov teoretického bádania v oblasti spoločenského vedomia, sledovania efektívnosti prostriedkov masovej informácie a propagandy a prieskumov verejnej mienky orientovaných na účinnosť ideologickej práce. Obsahovo sa *člení do šiestich kapitol* s rozdielnou koncepciou i štruktúrou.

Pre prvé tri kapitoly, ktoré sú teoreticky orientované, je typické, že pri rozpracovaní otázok verejnej mienky, sú bohato využité dostupné poznatky napr. sociálnej psychológie. Samotná interpretácia vzájomného vzťahu verejnej mienky a propagandy však naznačuje, že na jednej strane autori preceňujú výsledky tejto vednej disciplíny, na druhej strane nedoceňujú mnohé existujúce fakty práve z tohto oboru.

Úvod recenzovanej publikácie charakterizuje verejnú mienku ako špecifický jav duchovného života spoločnosti. Spolu s prvou kapitolou nesie myšlienkový rukopis A. K. Uledova, ktorý ako prvý v r. 1963 predstúpil pred odbornú verejnosť s marxistickou teóriou verejnej mienky. Čitateľ, ktorý má možnosť porovnať koncepciu Uledova s pred dvadsiatich rokov a dnes, zisťuje jednak vývoj jeho názorov, jednak mnohé zhodné momenty.

V konkrétnom chápaní mechanizmu sociálnych vzťahov Uledov dospieva k záveru, že verejná mienka je krajne protirečivá a jej protirečivosť sa prejavuje tým, že na jednej strane vystupuje ako duchovný vzťah, na druhej strane ako duchovnopraktický vzťah, prejav sociálnej vôle (s. 24). Domnievam sa, že upozornenie na protirečivosť je základom diferenciácie verejnej mienky ako štruktúry názorov a verejnej mienky s jej praktickým dopadom a funkciami, teda akéhosi nadstavbového momentu. Uvedené rozdelenie je pozoruhodné a podnetné.

Sovietsky autor prichádza tiež s návrhom použiť pre označenie celého súhrnu názorov pojem spoločenská mienka. V tejto formulácii jeho stanovisko korešponduje s ďalšími podobnými prístupmi uvedenými v literatúre.

Keď však spojuje verejnú mienku iba s názorom väčšiny, dostáva sa do kontrapozície napr. so sovietskym sociológom Grušinom, ktorý už v r. 1967 upozornil na nesprávnosť názoru Uledova. Uledov totiž prisudzuje verejnej mienke takú kvalitatívnu osobitosť, akou je monizmus a zároveň dodáva, že množstvo rozličných názorov, hodnotiacich súdov ešte necharakterizuje verejnú mienku.

Nazdávam sa, že uvažovať o verejnej mienke ako o jave vyznačujúcom sa monizmom je prinajmenšom zjednodušujúce. Teoretické rozborly i praktické výsledky výskumov naznačujú, že štruktúra verejnej mienky je mnohorozmerná a plastická.

Diskusnou je i ďalšia myšlienka, v ktorej autor kladie rovnítko medzi verejnú mienku a spoločenské nálady či iné spoločensko-psychologické formy. Akoby pustil zo zreteľa, že verejná mienka sa obohacuje i o vedecké poznatky a ideologické postuláty, ktoré sa stávajú jej súčasťou.

Zásadný význam pre ďalší rozvoj výskumu verejnej mienky má téza, že riadenie procesu formovania verejnej mienky je podsystémom riadenia ideologickej činnosti zameraného na výchovu nového človeka (s. 35).

Z hľadiska ďalšieho rozšírenia analytických pohľadov na verejnú mienku je významné vymedzenie subjektu mienky a organizátora mienky v sociálnych procesoch.

Značná časť štúdie je venovaná vzájomnému pôsobeniu verejnej mienky a propagandy z teoretického i praktického hľadiska. Propagande sa vo vzťahu k verejnej mienke prikladajú také funkcie ako:

- a. upevňovať a prehľbovať vytvorenú mienku,
- b. organizovať a stimulovať názory nastoľovaním dôležitých otázok,
- c. meniť neadekvátne vytvorenú mienku.

Považujeme za správne konštatovanie, že hlavnou funkciou komunistickej propagandy vo vzťahu k formovaniu verejnej mienky je zvyšovanie úrovne vzdelanosti a uvedomelosti, zvyšovanie kompetentnosti subjektu verejnej mienky.

V tejto súvislosti sa objavuje formulácia o vyspelosti verejnej mienky. Domnievam sa, že včasná, obsiahla a dostatočná informovanosť je len jednou z podmienok vyspelosti verejnej mienky a že sú tu aj ďalšie okolnosti, ako napr. pochopenie podstatných sociálnych problémov, preferencia spoločných záujmov, o ktorých sa v uvedenom kontexte neuvažuje.

Myšlienka, že verejná mienka je takmer jediným ukazovateľom, ktorý umožňuje včas a objektívne hodnotiť priebeh dlhodobého propagandistického pôsobenia, aj to aké premeny sa uskutočňujú v spoločenskom vedomí pod vplyvom propagandistických kanálov, zdá sa, zjednodušuje problematiku, ignoruje dopad objektívnych spoločenských procesov na myslenie a správanie ľudí a preceňuje možnosti samotnej propagandy (s. 67).

Zaujímavá je koncipovaná kapitola venovaná sociálnopsychologickým problémom formovania a fungovania verejnej mienky. Stotožnenie záujmov, proces komunikácie a unifikovanie vzťahov, sú podľa autorov tri rozhodujúce podmienky efektívneho pôsobenia verejnej mienky na vedomie a správanie ľudí a súčasne tvoria základ sociálnopsychologických mechanizmov tohto pôsobenia. Popri obecných charakteristikách uvedených momentov sa venuje podrobná pozornosť fungovaniu jednotlivých mechanizmov vo vzťahoch ľudí, ktoré sa dotýkajú verejnej mienky. A tak nie náhodou je pripomenutý význam presvedčenia, sugescie, napodobňovania, vplyvu autority na vznikajúcu mienku a názory.

V práci je oprávnená pozornosť sústredená na stereotypizáciu v procese pôsobenia propagandy a fungovania verejnej mienky. Autori uvažujú o všeobecnopsychologických a sociálnopsychologických stereotypoch. Rozdiely oboch stereotypov spájajú so skutočnosťou, že vo všeobecnopsychologickom stereotypy dominuje všeobecné poznanie a tento typ stereotypu je sprostredkujúcim článkom v komunikácii všetkých druhov, kým sociálnopsychologický stereotyp podáva skúsenosti len určitej skupiny (s. 100). V tomto kontexte však menej presvedčivo vyznieva myšlienka, že verejná mienka je názor, ktorý neznaša rôzne výklady a varianty a preto má tendenciu nivelizovať podrobnosti. Domnievam sa tiež, že považovať verejnú mienku pri bohatosti jej prejavov za myšlienkový stereotyp, znamená podliehať určitému redukcionizmu.

Bezprostredný vzťah k problematike má poznatok, že propagandistický materiál si masu všimajú vtedy, keď je v zhode s očakávaniami čitateľa, poslucháča, diváka. Zároveň platí, že nezhoda informácie s hodnotovou orientáciou môže zmať aj tú najspôhlivejšiu a najpodložnejšiu propagandu. Všeobecne vyjadrené očakávania a dispozície sú faktory, ktoré určujú vzťah auditória k sociálnej informácii. Konkretizácia tohto faktu umožňuje podľa autorov pochopiť úzku a bezprostrednú väzbu medzi postojom a stereotypom. V ich podrobne rozvedenej interpretácii postoj a stereotyp sú javy rovnakého druhu avšak stereotyp má širší kontext. Postoj zachytáva a vyjadruje jednotlivé a stereotyp všeobecné. Postoj je teda reakcia na ojedinelý informačný akt o jednej zo stránok prejavu, udalosti a stereotyp všeobecná predstava. V celej časti o problematike postojov však chýba čo i najmenšia zmienka o ich vnútornej štruktúre a väzbe na správanie sa, tak ako je táto problematika bežne interpretovaná v sociálnej psychológii.

V súlade s hlavnou témou práce sa dostáva prirodzene do popredia aj vplyv prostriedkov masovej informácie a propagandy, osobnej propagandy a politickej agitácie na verejnú mienku. Vo všetkých spomenutých procesoch je rozhodujúci priebeh informačných tokov a informácia zákonite tvorí stavebný materiál, z ktorého sa vytvára štruktúra názorov. Autori dokumentujú, že len v prípade, ak sa využijú špecifické možnosti jednotlivých prostriedkov formovania verejnej mienky a tieto prostriedky sa koordinovane doplnia, je možné počítať s ich efektívnym vplyvom.

Mnohé skúsenosti tiež signalizujú, že verejná mienka nie je schopná efektívne fungovať bez prísunu aktuálneho, konkrétneho empirického materiálu, ktorý je potrebný pre zachovanie a „obnovovanie“ sociálnych orientácií a vyvoláva tok určitej informácie (s. 148.) Je možné plne súhlasiť s názorom, že ideovovýchovná práca v určitom zmysle nie je nič iné, ako formovanie verejnej mienky, informačné zabezpečenie jej fungovania a pôsobenia na ľudí.

Na rozdiel od iných častí práce, je v tejto časti komplexne postihnutá príčina zmien vo verejnej mienke. Správne sa poukazuje na skutočnosť, že zmeny sa usku-

točujú vždy pod vplyvom životných podmienok a náležitej informovanosti o otázke, ktorá je objektom verejnej mienky.

V najrozsiahlnejšej piatej kapitole publikácie sú analyzované poznatky z výskumu verejnej mienky a ich využitia v ideologickej práci strany. Autori vychádzajú zo skúsenosti, že prieskumy názorov sú nevyhnutnou podmienkou zdokonaľovania propagandy a zoznamujú čitateľa s rôznymi možnosťami v tejto oblasti. Ťažisko kapitoly je právom položené na využitie výskumov v súvislosti s efektívnym pôsobením tlače. Podrobne sú rozobrané výsledky prieskumu Pravda 1977.

Zaujímavá je ilustrácia poznatkov z experimentu realizovaného s okresnými novínami, ktoré v priebehu troch rokov prispôbovali svoj obsah čitateľskému záujmu. Vo všetkých prípadoch sa ukázal spoločný moment, jednou z dôležitých podmienok účinnosti prostriedkov masovej informácie a propagandy je maximálne zblíženie informačných tokov, ktoré pristupujú k človeku cez kanály „nepriamych“ či „priamych“ skúseností.

Pre československú odbornú verejnosť sú cenné poznatky z práce Rady pre výskum verejnej mienky pri ÚV KS Gruzínska. Rada, ktorá zahájila svoju činnosť v r. 1975, postupne rozširovala pole svojho záujmu tak, že dnes plánuje a efektívne riadi zisťovanie názorov rozličných sociálnych skupín na aktuálne otázky a pomáha cieľavedome vplyvať na prebiehajúce sociálne procesy. Rada, ktorá sa skladá z popredných vedcov, straníckych, štátnych funkcionárov i predstaviteľov spoločenských organizácií pomáha zodpovedným orgánom ústavov skúmajúcich verejnú mienku aj pri rozpracovaní praktických odporúčaní.

Inou podnetnou časťou kapitoly sú zoberené skúsenosti zo sociologického prieskumu v období celonárodnej diskusie k projektu Ústavy ZSSR, ktorého sa zúčastnilo 17 tisíc pracujúcich v 45 výrobných kolektívov.

Metódami individuálnych, skupinových rozhovorov, besied, pozorovaní bol zaznamenaný proces formovania a fungovania verejnej mienky k tejto téme. Prieskum bol orientovaný na zistenie priebehu a intenzity diskusií i okruhu diskutujúcich. Sovietski sociológovia tak získali jedinečné skúsenosti z procesov súvisiacich s dynamikou verejnej mienky.

Kapitola je organicky doplnená zobereniami z aplikácie sociologických výskumov v podmienkach Maďarskej socialistickej robotníckej strany.

V maďarských podmienkach sa orientuje pozornosť predovšetkým na zisťovanie reakcií obyvateľstva v súvislosti s činnosťou oznamovacích prostriedkov. Potvrdilo sa, že občania nerozlišujú poznatky získané prostredníctvom osobnej agitácie alebo prostriedkov masovej informácie a propagandy. Maďarské skúsenosti tiež ukazujú, že ľudia je potrebné pripraviť na prijatie určitých faktov v optimálnej podobe, pretože nadmerné vysvetľovanie nemusí vždy znamenať pozitívny účinok (s. 231).

V inej polohe sa objavuje myšlienka, že pre adekvátnu verejnú mienku nevystačí samotné ideologické pôsobenie ak nie je posilňované praktickými skúsenosťami reálneho stavu vecí.

Záver publikácie v koncentrovanej podobe informuje o jednotlivých fázach v rozvoji buržoáznej propagandy v spojení s analýzou verejnej mienky. Autor etapizuje koncepcie podľa politických prístupov i podľa vzťahu k širokým vrstvám obyvateľstva. Na rozdiel od marxistického charakteru propagandy dokumentuje manipulatívny prístup buržoáznej propagandy voči verejnosti. Poznanie nemarxistických koncepcií tvorí dôležitú súčasť ďalšieho zdokonaľovania nášho propagandistického úsilia, preto táto kapitola svojou orientáciou predstavuje organické doplnenie témy.

Štúdium recenzovanej publikácie bude oprávnené v strednej pozornosti širokej odbornej verejnosti, pretože poskytuje sociológom, žurnalistom, lektorom, propagandistom mnohé cenné skúsenosti a podnetné myšlienky o vzťahu propagandy a verejnej mienky. V doterajšej knižnej produkcii je serióznym doplnením aktuálnych problémov vysvetľovania, ale i formovania verejnej mienky, dáva námety k ďalšiemu bádaniu, a tak predstavuje významný edičný čin nakladateľstva Pravda.

Ján Mišorič

V. A. Medveděv: Rozvinutý socialismus, otázky formování společenského vědomí
Praha, Svoboda — Pravda 1983, 288 s.

V edici *Socialismus: zkušenosti, problémy, perspektivy* byla vydána kniha sovětského autora V. A. Medveděva (kniha vyšla v Moskvě v roce 1980). Našemu čtenáři se tak dostává do rukou zajímavá a závažná práce zabývající se aktuální problematikou rozvoje socialistické společnosti ve fázi výstavby rozvinutého socialismu a s tím spojenými otázkami formování a upevňování společenského vědomí členů socialistické společnosti.